

ศึกษาการอธิบายเหตุของสถานที่และภูมินามในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่ ปรากฏในตำนานเจ้าแม่สร้อยดอกหมาก

Study to the Explanation of Place Background and Place Names in Ayutthaya in the Legends of Chao Mae Soi Dok Mak

ชนินทร์ ผ่องสวัสดิ์ / Chanin Phongsawat

นักวิชาการอิสระ

บทคัดย่อ

เจ้าแม่สร้อยดอกหมากเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวอยุธยาให้ความเคารพนับถือ ตำนานเจ้าแม่สร้อยดอกหมากกลายเป็นมุขปาฐะ (เรื่องเล่า) หรือนิทานประจำถิ่นที่ร้อยเรียงพื้นที่ในบริเวณวัดพนัญเชิง และพื้นที่อื่นในพระนครศรีอยุธยาเข้าด้วยกัน บทความชิ้นนี้ศึกษาตำนานเจ้าแม่สร้อยดอกหมากในสำนวนต่าง ๆ และการอธิบายเหตุของสถานที่และภูมินามในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาผ่านตำนานเรื่องนี้

คำสำคัญ : เจ้าแม่สร้อยดอกหมาก ตำนาน มุขปาฐะ

Abstract

Chao Mae Soi Dok Mak is goddess sacred to the people of Ayutthaya. The legend of Chao Mae Soi Dok Mak became an oral literature or local tale linking areas in Wat Phanan Choeng and other places in Ayutthaya. This article studies the legends of Chao Mae Soi Dok Mak and explains the place background and place names in Ayutthaya through this legend.

Keywords : Chao Mae Soi Dok Mak, Legend, Oral literature

บทนำ

เจ้าแม่สร้อยดอกหมากเป็นที่เคารพบูชาของคนหลายกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มคนไทย และคนไทยเชื้อสายจีน เจ้าแม่สร้อยดอกหมากมีลักษณะเป็นเทวรูปสตรีแบบจีน ประดิษฐานอยู่ที่ตึกเจ้าแม่ภายในวัดพนัญเชิงวรวิหารนอกเมืองทางทิศใต้ และเป็นบริเวณที่แม่น้ำเจ้าพระยามาบรรจบกับแม่น้ำป่าสัก (ชาลวิทย์ เกษตรสิริ) ใน สายป่านบุรีวรรณชนะ, ๒๕๕๖, หน้า ๙๒-๙๓) เรื่องราวของเจ้าแม่สร้อยดอกหมากจัดเป็นตำนาน (legend) คือนิทานที่เล่าเกี่ยวกับบุคคลหรือเหตุการณ์ที่เชื่อว่าเป็นเรื่องจริง มีความผูกพันกับประวัติศาสตร์ของสถานที่นั้น เหมือนบุคคลนั้นจะไม่มีตัวตนจริง แต่ก็เสมือนว่าบุคคลนั้นมีจริง (วรรณิ วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอร์สัน ใน เสาวลักษณ์ อนันตศานต์, ๒๕๔๗,

หน้า ๒๗-๒๘) ตำนาน^๑ เล่าว่าเจ้าแม่สร้อยดอกหมากเป็นเจ้าหญิงจีนอภิเษกสมรสกับพระเจ้าสายน้ำผึ้งเพื่อมาเป็นพระอัครมเหสีแห่งกรุงศรีอยุธยาตามพระประสงค์ของพระเจ้ากรุงจีน จึงเป็นอีกหลักฐานหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์อันดีระหว่างไทย-จีนที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

บทความวิชาการชิ้นนี้มุ่งศึกษาบทบาทของตำนานเจ้าแม่สร้อยดอกหมากที่ปรากฏทั้งในเอกสารประวัติศาสตร์และมุขปาฐะ (oral literature) บทบาทของตำนานเจ้าแม่สร้อยดอกหมากในฐานะตำนานอธิบายเหตุ^๒ (explanatory legend) ของสถานที่และภูมินาม^๓

เจ้าแม่สร้อยดอกหมากในเอกสารประวัติศาสตร์

เรื่องราวของเจ้าแม่สร้อยดอกหมากมีปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์ ๒ เรื่อง ได้แก่ พงษาวดารเหนือ และ คำให้การชาวกรุงเก่า ยกเฉพาะข้อความที่กล่าวถึงเจ้าแม่สร้อยดอกหมากมาดังนี้

๑ เจ้าแม่สร้อยดอกหมากในพงษาวดารเหนือ

พงษาวดารเหนือเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ขณะทรงดำรงพระเกียรติยศเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลมีรับสั่งให้พระวิเชียรปรีชา (น้อย) เป็นผู้รวบรวม (กรมศิลปากร, ๒๕๔๒, หน้า (๖)-(๗)) พงษาวดารเหนือกล่าวถึงเจ้าแม่สร้อยดอกหมากไว้ในเรื่อง “พระเจ้าสายน้ำผึ้ง” ย่อความพอเป็นสังเขปได้ว่า

พระเจ้าสายน้ำผึ้งเดิมทรงเป็นเด็กเลี้ยงโค ตอนนั้นว่างพระเจ้าแผ่นดิน พระราชครูทำพิธีเสี่ยงทายหาผู้มีบุญญาธิการ จึงปล่อยเรือพระที่นั่ง ได้แก่ เรือเอกไชยสุพรรณหงส์ไปตามลำน้ำ แล้วเรือพระที่นั่งมาหยุดอยู่ตรงที่เด็กกำลังเล่นกัน เด็กชายเลี้ยงโคเล่นเป็นพระเจ้าแผ่นดินนั่งอยู่เหนือจอมปลวก สั่งประหารตัดหัวเพื่อนขาด จึงเรียกบริเวณนี้ว่า “บ้านหัวปลวก” พระราชครูพร้อมเหล่าขุนนางเห็นดังนั้นจึงสถาปนาเด็กเลี้ยงโคคนนี้ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อมีพระเจ้าแผ่นดินแล้วแต่ยังไร้พระอัครมเหสี ได้ข่าวว่ามีสตรีนางหนึ่งมีผิวดำตอมเลือดระดู และมีลักษณะตรงตามคติเบญจกัลยาณี จึงแต่งเรือไปรับและให้นางขึ้นคานหามมายังพระราชวัง บริเวณที่นางขึ้นคานแล้วถูกห้ามไปถูกเรียกว่า “บ้านคานหาม”

ขณะนั้นพระเจ้ากรุงจีนทรงมีพระราชธิดาบุญธรรมที่ประสูติจากจันทมาก มีพระนามว่า “สร้อยดอกหมาก” เป็นเจ้าหญิงที่มีพระสิริโฉมมาก พระเจ้ากรุงจีนให้โหราธิบดีทำนายว่าพระธิดาพระองค์นี้จะมีพระสวามีเป็นพระมหากษัตริย์จากบ้านเมืองใด โหราธิบดีพยากรณ์ว่า พระสวามีของพระธิดาเป็นพระมหากษัตริย์กรุงไทย จากนั้น

^๑ เหตุที่ใช้คำว่า “ตำนาน” เนื่องจากตำนานเจ้าแม่สร้อยดอกหมาก สอดคล้องกับความหมายของคำว่า “ตำนาน” ในทฤษฎีของ เสาวลักษณ์ อนันตสานต์ (๒๕๔๙, หน้า ๓๘) ว่า ตำนานโดยทั่วไปมักใช้เรียกเรื่องราวในประเพณีปรัมปราที่มีพื้นฐานด้านประวัติศาสตร์

^๒ อธิบายเหตุ หมายถึง การอธิบายถึงการกำเนิดหรือความเป็นมาของสิ่งนั้น (ประคอง นิมมานเหมินท์, ๒๕๕๑, หน้า ๑๖)

^๓ ภูมินาม หมายถึง ชื่อเรียกย่าน สถานที่ หรือพื้นที่ เช่น บ้านลาดชะโด ที่มาของภูมินามนี้เพราะสภาพพื้นที่บริเวณนี้เป็นลาดริมน้ำ และมีความอุดมสมบูรณ์ของคูคลองที่มีอยู่มากมายและอุดมสมบูรณ์ไปด้วยปลาชนิดต่างๆ โดยเฉพาะปลาชะโด (สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในเกษรา ศรีวิเชียร, ๒๕๕๙, หน้า ๕๔-๕๕)

พระเจ้ากรุงจีนทรงแต่งพระราชสาส์นยกพระราชธิดาถวายให้เป็นพระอัครมเหสีของพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา พระองค์ทรงได้รับพระราชสาส์น เมื่อทรงทราบพระราชประสงค์ของพระเจ้ากรุงจีนแล้วเสด็จทางชลมารคผ่านมาถึงแหลมวัดปากคลอง แล้วประทับอยู่หน้าวัดแห่งนี้ ทอดพระเนตรเห็นผิ้งจับอยู่ที่อกไก่ใต้ข้อฟ้าหน้าบัน จึงพระดำริขึ้นว่า “หากด้วยบุญญาธิการของเราจะให้เราปกครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์สำเร็จ ขอให้ผิ้งย้อยหยดลงมากลัวเอาเรือขึ้นไป ถึงแทบกำแพงแก้วเกิด” พอตริสเสร็จปรากฏเป็นไปตามที่พระองค์ตรัสทุกประการ ด้วยเหตุการณ์นี้จึงเรียกพระองค์ว่า “พระเจ้าสายน้ำผิ้ง” เมื่อเกิดเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ พระองค์ทรงปลดผ้าภูษาถวายเป็นเครื่องสักการะพระพุทธรูป

พระองค์ให้ข้าราชการกลับไปปกป้องพระนคร ส่วนพระองค์จะเสด็จไปเพียงพระองค์เดียวด้วยเรือเอกไชย บุญญาธิการทำให้พระองค์เสด็จมาถึงเมืองจีน การเสด็จมาของพระเจ้าสายน้ำผิ้งทำให้ชาวจีนและพระเจ้ากรุงจีนรับรู้ถึงบุญญาธิการ พระเจ้ากรุงจีนอยากทดสอบบุญญาธิการของพระเจ้าสายน้ำผิ้งจึงให้พระองค์ประทับในอ่าวมากและอ่าวเสือ (อาจหมายถึงบ่อและบ่อเสือ) แต่พระองค์ทรงไม่ได้รับภัยจากนาคและเสือ พระเจ้ากรุงจีนจัดขบวนมารับพระเจ้าสายน้ำผิ้ง แล้วจัดพิธีอภิเษกขึ้นในพระราชวัง พระเจ้ากรุงจีนทรงจัดสำเภา ๔ ลำ ให้พระเจ้าสายน้ำและพระนางสร้อยดอกหมากประทับเสด็จกลับกรุงศรีอยุธยา

พระเจ้าสายน้ำผิ้งและพระนางสร้อยดอกหมากเดินทาง ๑๕ วันจากเมืองจีนสู่กรุงศรีอยุธยา เสด็จเข้ารับพระราชาคณะมารับเสด็จเช่นกัน บริเวณที่พระราชาคณะมารอรับเสด็จคือ “เกาะพระ” ในปัจจุบัน พระเจ้าสายน้ำผิ้งเสด็จลงจากสำเภาตรงปากน้ำแม่เปี่ยมมุ่งสู่พระราชวัง ทรงสั่งให้จัดตำหนักซ้าย-ขวา ทรงไม่สะดวกมารับพระนางสร้อยดอกหมากด้วยพระองค์เอง โปรดให้เฝ้าแก่ขึ้นเรือพระที่นั่งมารับพระนางเข้าพระราชวัง พระนางต้องการให้พระเจ้าสายน้ำผิ้งมารับพระนางด้วยพระองค์เอง เฝ้าแก่กลับไปกราบทูลพระเจ้าสายน้ำผิ้งว่าพระนางสร้อยดอกหมากไม่ยอมเสด็จมาหากพระองค์ไม่เสด็จไปรับ พระองค์จึงตรัสหยอกเล่นว่า “มาถึงที่นี่แล้ว จะอยู่ที่นั่นก็ตามเกิด” พระนางทราบดังนั้นทรงเศร้าพระทัยมาก พอพระเจ้าสายน้ำผิ้งเสด็จมารับ พระนางทรงตัดพ้อไม่ยอมเสด็จ พระเจ้าสายน้ำผิ้งจึงตรัสว่า “ไม่มาก็อยู่ที่นี่” พอตริสเสร็จพระนางทรงกลั้นพระทัยจนสิ้นพระชนม์ พวกจีนเมื่อทราบว่าเจ้าหญิงสิ้นพระชนม์ จึงพากันร่ำไห้ แล้วเชิญพระศพของพระนางมาถวายพระเพลิงที่แหลมบางกระจะ แล้วสร้างเป็นวัดขึ้นมีชื่อว่า “วัดพระเจ้าพระนางเซิง” (กรมศิลปากร, ๒๕๔๒, หน้า ๑๐๘-๑๑๒)

๒ เจ้าแม่สร้อยดอกหมากในคำให้การชาวกรุงเก่า

คำให้การชาวกรุงเก่าเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ที่สันนิษฐานว่า ขณะกรุงศรีอยุธยาเสียกรุงครั้งที่ ๒ พม่าได้เจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยไทยไปเป็นเชลยจำนวนมาก (ศาสตราจารย์ ประเสริฐ ณ นคร ใน คำให้การชาวกรุงเก่า, ๒๕๕๖, หน้า (๕)) ชาวกรุงเก่าเล่าเรื่องเจ้าแม่สร้อยดอกหมากไว้ในเรื่อง “พระนางสร้อยดอกหมาก” ย่อความพอเป็นสังเขปได้ว่า

พระเจ้ากรุงจีน (กรุงคันธาระหรือ คันธาระ) มีพระนามว่า “อูติมาง” ระหว่างประพาสพระราชอุทยาน ทอดพระเนตรเห็นจันดอกหมากใหญ่โตผิดปกติ จึงดำเนินไปใกล้ เห็นมีเด็กหญิงเกิดอยู่ในดอกหมาก พระองค์ทรงรับเด็กหญิงเป็นพระราชธิดาบุญธรรม ตั้งพระนามว่า “สร้อยดอกหมาก” เป็นที่รักของพระองค์และพระอัครมเหสี จนกระทั่งเจ้าหญิงเจริญพระชนม์ ๑๕ ชันษา ความงามกลายเป็นที่เลื่องลือ พระเจ้าประทุมสุริยวงศ์แห่งกรุงอินทปรัษฎ (อินทปัตถ์ หรือ กัมพูชา) ทรงทราบจึงแต่งพระราชสาส์นแผ่นสุพรรณบัฏทูลขอเจ้าหญิงสร้อยดอกหมากจากพระเจ้ากรุงจีน ราชทูตนำพระราชสาส์นไปถวายพระเจ้ากรุงจีน พระเจ้าอูติมางทรงรับพระสาส์นและทรงยินดีที่พระเจ้าประทุม

สุริยวงศ์สว่ขอพระธิดาไปเป็นพระอัครมเหสี ทรงโปรดให้พระเจ้าประทุมสุริยวงศ์จัดส่งขบวนสว่ขอให้สมพระเกียรติ แล้วจึงยกพระธิดาให้ตามราชประเพณี จากนั้นพระเจ้าประทุมสุริยวงศ์ทรงสั่งจัดเตรียมทัพเรือสำเภาไปยังเมืองจีน เมื่อแล่นมาถึงกลางมหาสมุทรปรากฏว่าน้ำจืดขาดแคลน พระเจ้าประทุมสุริยวงศ์ทรงตั้งสัตยาธิษฐาน และทรงยกพระบาทขวาจุ่มลงไปใต้น้ำทะเล ด้วยเดชพระบุญญาธิการน้ำทะเลกลายเป็นน้ำจืด ไพร่พลจึงดื่มน้ำทะเลประทังชีวิตต่อไปได้ พอถึงเมืองจีนพระเจ้าประทุมสุริยวงศ์นำเครื่องบรรณาธิการเข้าถวายพระเจ้ากรุงจีน พระเจ้าอู๋ติมางทรงจัดพิธีอภิเษกสมรสขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ แล้วให้พระเจ้าประทุมสุริยวงศ์พำนักที่เมืองจีนเป็นเวลา ๗ เดือน แต่ไม่นานนักพระเจ้าประทุมสุริยวงศ์ทูลขอลากลับกรุงอินทรีปัตต์ด้วยพระทัยเป็นห่วงเพราะจากบ้านเมืองมานาน จากนั้นพระเจ้าประทุมสุริยวงศ์ทรงพาพระนางสร้อยดอกหมากประทับบนสำเภากลับกรุงอินทรีปัตต์ พระเจ้าประทุมสุริยวงศ์ทรงครองรักกับพระนางสร้อยดอกหมากจนมีพระโอรสและพระธิดาด้วยกันทั้งหมด ๗ พระองค์ ได้แก่ พระประทุมกุมาร พระติโลกกุมาร พระสุรินทกุมาร พระอนุชากุมาร พระนางประทุมเทวี พระนางศิริมาลา และพระนางสุวรรณมณี (คำให้การชาวกรุงเก่า, ๒๕๕๖, หน้า ๗-๑๐)

เจ้าแม่สร้อยดอกหมากในเอกสารประวัติศาสตร์ทั้ง ๒ เรื่อง มีความแตกต่างกัน โดยเจ้าแม่สร้อยดอกหมากในพงษาวดารเหนือระบุว่า พระนางสร้อยดอกหมากอภิเษกสมรสกับพระเจ้าแสนน้ำผึ้งแห่งกรุงศรีอยุธยา (ไทย) แต่ในคำให้การชาวกรุงเก่าระบุว่า พระนางสร้อยดอกหมากอภิเษกสมรสกับพระเจ้าประทุมสุริยวงศ์แห่งกรุงอินทรีปัตต์ (กัมพูชา) พระนางสร้อยดอกหมากยังคงถูกเล่าในฐานะโอปาติก คือ กำเนิดจากจันหมาก พระนางสร้อยดอกหมากในพงษาวดารเหนือมีพระชนม์ชีพสั้น ส่วนพระนางสร้อยดอกหมากในคำให้การชาวกรุงเก่ากลับมีพระชนม์ชีพสืบมาจนกระทั่งมีพระราชโอรสและพระราชธิดาถวายพระเจ้าประทุมสุริยวงศ์

เจ้าแม่สร้อยดอกหมากในมุขปาฐะ^๑

ตำนานเจ้าแม่สร้อยดอกหมากกระแสนที่เล่าสู่กันต่อมา ในรูปแบบของหนังสือนิทาน เช่น ๕๐ นิทานไทยของสำนักพิมพ์ชมรมเด็กเล่านิทานเรื่องพระนางสร้อยดอกหมากและพระเจ้าแสนน้ำผึ้งอิงตามเรื่องพระเจ้าแสนน้ำผึ้งในพงษาวดารเหนือ การเล่าตำนานเจ้าแม่สร้อยดอกหมากมีวัตถุประสงค์เป็นนิทานสอนใจให้ผู้ฟังไม่ประพฤติตามอย่างเจ้าแม่สร้อยดอกหมากและพระเจ้าแสนน้ำผึ้งที่ทำเชิงไม่ยอมอ่อนข้อต่อกัน จนนำไปสู่โศกนาฏกรรม ตำนานเจ้าแม่สร้อยดอกหมากกระแสนหลักจะจบด้วยการเกิดขึ้นของวัดพนัญเชิง ตำนานเจ้าแม่สร้อยดอกหมากเป็นตำนานอธิบายเหตุหรือที่มาของสถานที่คือ วัดพนัญเชิงอีกด้วย ซึ่งในแต่ละตำนานจะเรียกชื่อวัดพนัญเชิงไม่เหมือนกัน เช่น ในพงษาวดารเหนือ (๒๕๔๒, หน้า ๑๑๒) เรียกว่า “วัดพระเจ้าพระนางเอาเชิง” ในนิทานพระนางสร้อยดอกหมากและพระเจ้าแสนน้ำผึ้งเรียกว่า “วัดพระนางเชิง” (ชนากิต, ๒๕๓๙, หน้า ๑๘๖) แล้วเพี้ยนมาเป็น “วัดพนัญเชิง” แต่สำหรับตำบลสำเภาล่มแล้ว หลังจากพระนางทรงกลั้นพระทัยจนสิ้นพระชนม์ แล้วนำพระศพของพระนางมาประกอบพิธียังบางกระจะ ทหารที่ติดตามพระนางมาจากเมืองจีนพร้อมใจกันเจาะเรือเพื่อตายตามพระนางสร้อยดอกหมาก

^๑ มุขปาฐะ หมายถึง การสืบทอดเรื่องราวด้วยปากเปล่า (เสาวลักษณ์ อนันตศาสนต์, ๒๕๔๗, หน้า ๑)

ด้วยกระแสน้ำได้พัดสำเภาล่มอีกฝั่งแม่น้ำ ในบริเวณนั้นเรียกว่า “สำเภาล่ม” (องค์การบริหารส่วนตำบลสำเภาล่ม, ม.ป.ป.) แต่คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ (๒๕๔๔, หน้า ๑๐๘) กล่าวว่าชาวจีนที่ติดตามพระนางมาด้วยเสียใจมากต่างพากันเจาะเรือจมน้ำตายตามพระนางไปด้วย

เจ้าแม่สร้อยดอกหมากในมุขปาฐะมีเนื้อเรื่องตรงกับพระนางสร้อยดอกหมากในพงษาวดารเหนือ แสดงให้เห็นว่าพงษาวดารเหนือมีอิทธิพลต่อตำนานเรื่องนี้

ตำนานอธิบายเหตุของสถานที่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่ปรากฏในตำนานเจ้าแม่สร้อยดอกหมาก

ตำนานเจ้าแม่สร้อยดอกหมากในพงษาวดารเหนือและมุขปาฐะต่างกล่าวถึงตอนจบว่า จัดพิธีถวายพระเพลิงพระศพพระนางสร้อยดอกหมากขึ้นบริเวณแหลมบางกระจะ พระเจ้าสายน้ำผึ้งทรงสร้างวัดในพระพุทธศาสนาขึ้นในบริเวณนี้ แล้วเรียกวัดแห่งนี้ว่า “วัดพระเจ้าพระนางเอาเชิง” “วัดพระนางเชิง” หรือ “วัดพญูเชิง” ในปัจจุบันการสร้างวัดตามพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์เพื่ออุทิศผลบุญให้แก่ผู้วายชนม์ เป็นพระราชนิยม ดังเช่น พระเจ้ารามศวรทรงสร้างวัดพระรามขึ้นในบริเวณที่จัดพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) (ปฏิพัฒน์ พุ่มพวงแพทย์ ใน มุลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒, หน้า ๔๒๓๒) ตำนานเจ้าแม่สร้อยดอกหมากจึงเป็นตำนานอธิบายเหตุของสถานที่คือวัดพญูเชิง

ตำนานอธิบายเหตุของภูมินามในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่ปรากฏในตำนานเจ้าแม่สร้อยดอกหมาก

ตำนานเจ้าแม่สร้อยดอกหมากอธิบายเหตุของภูมินามถึง ๕ แห่งด้วยกันดังนี้ (๑) บ้านหัวปลวก คือบริเวณที่เด็กเลี้ยงโคเล่นเป็นพระราชานแล้วนั่งอยู่จอมปลวก ปัจจุบันคือ บ้านหัวปลวก ตำบลขยาย อำเภอบางปะหัน และยังเรียกบริเวณนั้นอีกว่า บ้านเด็กเล่น (๒) บ้านคานหาม คือ บ้านของผู้หญิงที่ได้รับเลือกเป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้าสายน้ำผึ้ง เพราะนางเข้าวังด้วยคานหาม (กรมศิลปากร, ๒๕๔๒, หน้า ๑๐๘-๑๐๙) สันนิษฐานว่าบ้านคานหามน่าจะเป็น ตำบลคานหาม อำเภอยุทัย มีตำนานท้องถิ่น (local legend) สอดคล้องกับพงษาวดารเหนือว่า มีสตรีนางหนึ่งมีความงดงามเป็นที่เลื่องลือจนพระราชายกได้นางเป็นพระสนมเอก จึงให้ทหารไปพานางเข้าวัง พระราชทรงมอบสมบัติมากมายเพื่อให้ทหารนำไปเป็นสินสอด ทหารจึงมอบสมบัติทั้งหมดนี้แก่ตายายที่เลี้ยงนางมา เรียกว่า (๓) บ้านยายกะตา ด้วยการเดินทางที่ยากลำบากทหารได้แวะพักที่หมู่บ้านแห่งหนึ่ง แล้วต่อแคร่แล้วให้นางขึ้นนั่งและหามนางลัดทุ่งมาลงเรือที่จอดเทียบท่าไว้ที่บ้านยายสังข์ (สันนิษฐานว่าปัจจุบันคือบริเวณวัดกะสังข์) (องค์การบริหารส่วนตำบลคานหาม, ม.ป.ป.) ตำนานบ้านคานหามหรือที่มาของตำบลคานหามทำให้เรื่องราวของพระมเหสีพระเจ้าสายน้ำผึ้งมีสีสันขึ้น (๔) เกาะพระ ซึ่งในปัจจุบันตั้งอยู่ที่ ตำบลบ้านโพ อำเภอบางปะอิน ในพงษาวดารเหนือกล่าวว่า ที่เรียกว่าเกาะพระ เพราะขณะที่พระเจ้าสายน้ำผึ้งเสด็จกลับกรุงศรีอยุธยา มีพระเถระมายืนรอรับเสด็จบนเกาะนี้ แต่สำหรับตำนานความเป็นมาของเกาะพระของชาวบ้านในบริเวณนั้นเล่ากันว่า เหตุที่เรียกว่าเกาะพระเพราะบนเกาะแห่งนี้เคยมีวัดและมีการทำบุญบนเกาะนี้ตลอดทั้งปี มีศาลที่เป็นที่เคารพของชาวบ้านตั้งอยู่ส่วนหัวกลาง และท้ายของเกาะ และอีกคำบอกเล่าหนึ่งคือ ในสมัยก่อนหากทำการค้าทางน้ำแล้วผ่านไปบริเวณใดต้องเสีย

ภาชี แต่หากผ่านมาที่เกาะนี้จะไม่เสียภาชี จึงเรียกว่าเกาะพระ แสดงให้เห็นถึงการมีความเมตตาประดุจเหมือนพระนั่นเอง (สถานที่ท่องเที่ยวในประเทศไทย, ม.ป.ป.)

ตำนาน**สำเภาล่ม** หรือที่มาของ **(๕) ตำบลสำเภาล่ม**เป็นตำนานที่ขยายต่อกันจากตำนานเจ้าแม่สร้อยดอกหมากที่เล่าถึงจุดจบของข้าราชการที่ติดตามมาจากเมืองจีน ด้วยการตายไปพร้อมกับเรือสำเภาด้วยการเจาะเรือให้รั่วแล้วสำเภาถูกพัดไปล่มบริเวณฝั่งตรงข้ามวัดพนัญเชิงที่เป็นตำบลสำเภาล่มในปัจจุบัน

สรุป

ตำนานเจ้าแม่สร้อยดอกหมากในเอกสารประวัติศาสตร์และมุขปาฐะมีความคล้ายและแตกต่างกัน ตำนานเจ้าแม่สร้อยดอกหมากในมุขปาฐะมีเนื้อเรื่องคล้ายคลึงกับตำนานเจ้าแม่สร้อยดอกหมากในพงษาวดารเหนือ ส่วนความแตกต่างคือตำนานเจ้าแม่สร้อยดอกหมากในมุขปาฐะกล่าวถึงจุดจบของเจ้าแม่สร้อยดอกหมากไว้ถึง ๓ กรณี คือ (๑) เจ้าแม่สร้อยดอกหมากสิ้นพระชนม์เพราะทรงกลั้นพระทัยบนเรือ (๒) เจ้าแม่สร้อยดอกหมากสิ้นพระชนม์เพราะเจาะสำเภาจนล่ม และ (๓) เจ้าแม่สร้อยดอกหมากสิ้นพระชนม์เพราะกระโดดน้ำ แสดงให้เห็นว่าพงษาวดารเหนือมีอิทธิพลต่อด้านตำนานเจ้าแม่สร้อยดอกหมากในมุขปาฐะเป็นอย่างมาก ส่วนความแตกต่างของตำนานเจ้าแม่สร้อยดอกหมากในเอกสารประวัติศาสตร์คือเรื่องของชีวิตคู่ เจ้าแม่สร้อยดอกหมากในพงษาวดารเหนือไม่ประสบความสำเร็จในความรัก แต่เจ้าแม่สร้อยดอกหมากในคำให้การชาวกรุงเก่าประสบความสำเร็จในความรัก ตำนานเรื่องนี้ยังร้อยเรียงพื้นที่ในบริเวณวัดพนัญเชิงและพื้นที่อื่นในพระนครศรีอยุธยาเข้าด้วยกัน ได้แก่ อำเภอพระนครศรีอยุธยา อำเภอบางปะหัน อำเภอบางปะอิน และอำเภอบางบาล ทำให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องกันโดยพื้นที่ ตำนานนี้สามารถอธิบายที่มาของสถานที่และภูมินามในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้อย่างมีคุณค่า

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. (๒๕๔๒). **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๑**. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

เกษรา ศรีวิเชียร. (๒๕๔๙). **แนวทางการพัฒนาตลาดสดอำเภอฝักไถ่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. อยุธยาศึกษา วิชาการ. ๘(๑). ๕๓-๖๗**

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. (๒๕๔๔). **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์**

เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒.

ธนากิต. (๒๕๓๙). **๕๐ นิทานไทย**. กรุงเทพฯ: ชมรมเด็ก.

ประคอง นิมมานเหมินท์. (๒๕๕๑). **นิทานพื้นบ้านศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (๒๕๕๖). **คำให้การชาวกรุงเก่า**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. (๒๕๔๒). **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม ๙**. กรุงเทพฯ : บริษัท สยามเพรส แมเนจเม้นท์ จำกัด.

ศิริพร ณ ถลาง. (๒๕๕๗). **ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สถานที่ท่องเที่ยวในประเทศไทย. (ม.ป.ป.). **เกาะพระ**. ค้นเมื่อวันที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๑, จาก www.lovethailand.org/travel/th/16-พระนครศรีอยุธยา/6960-เกาะพระ.html

สายป่าน ปุริวรรณชนะ. (๒๕๕๖). **ตำนานประจำถิ่นริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเลภาคกลาง : ความสมานฉันท์ในความหลากหลาย**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เสาวลักษณ์ อนันตสานต์. (๒๕๔๗). **ตำนานพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

_____. (๒๕๔๙). **นิทานปรัมปรากับคติชน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

องค์การบริหารส่วนตำบลคานหาม อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (ม.ป.ป.). **ประวัติความเป็นมา**. ค้นเมื่อวันที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๑, จาก www.khanham.go.th/about/about01_1.php

องค์การบริหารส่วนตำบลสำเภาล่ม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (ม.ป.ป.). **ประวัติความเป็นมา**. ค้นเมื่อวันที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๑, จาก www.samphaolom.go.th/intro.php